

HÜMEZE SURESİ'NDE AHLÂKÎ YOZLAŞMA UNSURLARI*

Ali ŞİMŞEK**

ÖZ

Kur'an, iman merkezli kendine mahsus bir ahlak sistemi tesis etmeyi amaçlamıştır. Bu amacın gerçekleşmesi için Kur'an, kötü davranışların neler olduğunu, bunların sebepleri olarak insanın fıtratında gizli olan bazı olumsuz özellikleri ve iç-dış etkenleri zikretmektedir. Bu bağlamda çalışmada Hümeze suresinden hareketle ablaki bozulma ve yozlaşma türlerinden gıybet ve alay konuları ile yozlaşma sebeplerinden mal biriktirme ve ebedilik düşüncesi işlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hümeze, Gıybet, Alay, Dünyevileşme, Yozlaşma

ABSTRACT

Moral Degeneration Elements in Humaza Surah

Quran, aims to establish a faith-centered moral system its own unique. For this purpose Qur'an, mentions that what is bad behavior. Also Qur'an, mentions the causes of bad behavior and the secret of human nature some negative features and internal-external factors. Gossip and ridicule from the kind of moral corruption in terms of Humazah surah are discussed in this study. Also, accumulating goods and the idea of infinity the reasons for corruption is discussed in the study.

Keywords: Humaza, Gossip, Make fun of, Secularization, Degeneration

* Bu makale, "Hümeze Suresi Bağlamında Kur'an'da Ablaki Yozlaşma", SÜSBE, Konya 2010, yayımlanmamış yüksek lisans tezinden hareketle hazırlanmıştır.

** Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir Bilim Dalı (e-mail: ali.simsek@atauni.edu.tr)

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm, ahlaka büyük önem vererek onu, dinin ayrılmaz bir bütünü saymış ve kendine mahsus sistematiği ve nazmı içerisinde, eksiksiz bir ahlak sistemi oluşturan nazari prensipler ve amelî kurallar getirmiştir. Ancak ahlâkî konular Kur'ân'ın bütününe yayılmış olduğundan, bazen bir surede yer verilen hususlar esas alınarak ahlâkî unsurlar incelenebilmektedir.

Hümeze suresinde davranım bozukluğu¹ olan gıybet ve alay konuları işlenmekte ve buna sebep olan saiklerden bazıları da zikredilmektedir. Türkçe'de (gıybet) dedikodu, başkalarının arkasından kötü söz söylemek, çekiştirmek ve kınamak amacıyla yapılan konuşmadır.² İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren var olan ve kimi insanın zevk için yaptığı dedikodunun Kur'an'da, bir mü'minin kişilik özellikleri arasında yer alamayacağı açıklanmıştır. Kur'an dedikoducu ve alaycı olmaları sebebiyle inkârcıları hernmaz, hümeze ve lümeze gibi isimlerle nitelemiştir.

Araştırmamızda davranım bozukluğu olan dedikodu ve alay etmeyi ve bunlara sürükleyen sebepleri Hümeze Suresi merkezli olarak ele alacağız. Ancak önce sureyi tanı(t)mak yerinde olacaktır.

1. Hümeze Suresi'nin Genel Tanıtımı

Hümeze suresinin Mekkî olduğu hususunda kaynaklar ittifak etmişlerdir.³ Hümeze Suresinin Kıyamet Suresinden sonra, Mürselât Suresinden önce nâzil olduğuna dair rivayetler dikkate alındığında Hz. Muhammed'in peygamber oluşunun üçüncü veya dördüncü yılında indiği ifade edilebilir. Surenin muhtevasının kısa ve çok etkili olup, vecîz ifadeler içermesi, Mekkî Surelerde bulunan cinâs ve benzeri edebî sanat ve özellikleri taşıması, sûrenin Mekke döneminde indiğini kuvvetle desteklemektedir.

Surenin kim(ler)in hakkında nâzil olduğu konusunda rivâyetler farklılık arz etmektedir. Süddî'den gelen bir rivayette bu ayetlerin, Ahnes b. Şureyk

1 Tarif için bkz. Çağrıçı, Mustafa, "Gıybet", DİA, İstanbul,1996, XIV, 63; Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an'da "gıybet" olgusu -Bir Davranım Bozukluğu Olarak Dedikodu ve Korunma Yolları-*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006, c. XI, s. 2, 51

2 Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Acar Mat., İstanbul, ts., 472, 291

3 Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım, Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 2012, VI, 602; İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Dâru Tayyibe, yy., 1999, VIII, 481; İbn Âşûr, Muhammed Tahir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Daru't-Tûnusiyye, Tunus, 1984, XXX, 535; Suyûtî, Celaleddin, *ed-Durru'l-Mensûr fi Tefsîri'l-Me'sûr*, Daru'l-Fikr, Beyrut, VIII, 623

hakkında nazil olduğu belirtilirken,⁴ Mukâtil⁵ ise surenin Velid b. Muğire hakkında nazil olduğunu ifade etmiştir. İbn İshak'ın İbn Münzir'den aktardığı rivayette de “Übeyy b. Halef Hz. Peygamberi gördüğü zaman onu diliyle çekiştirir, kaş göz hareketleri yapıp onunla alay ederdi. Bunun üzerine Allah bu sureyi onun hakkında indirdi.”⁶ denilmiştir. Urve'nin görüşü ise bu surenin As b. Vâil es-Sehmi hakkında indiği yönündedir.⁷

Surenin nüzul sebebiyle ilgili olarak tefsirlerde her ne kadar farklı isimler zikredilse de (*el-ibre bi umûmi'l-lafz la bi husûsi's-sebeb*) kaidesinden hareketle müfessirlerin genel kanatı⁸, surede geçen ifadelerden anlaşılacağı üzere, surede geçen uyarı ve tehdit bu yanlışları yapan bütün herkese yönelik olduğu şeklindedir.

Tefsirlerin çoğunda⁹ “*Hümeze Suresi*” diye isimlendirilen bu sureden Sahih-i Buhari'de ve bazı tefsirlerde¹⁰ “*Veylün li külli Hümeze Suresi*” diye de bahsedilmiştir. Hümeze suresinin ayet sayısı ittifakla dokuzdur.¹¹ Hümeze suresinin faziletine dair Übeyy b. Ka'b'dan rivayet edilerek bazı tefsir kitaplarında yer alan¹² ve “*Allah Hümeze suresini okuyana, Muhammed ve ashabıyla alay edenlerin sayısınca on kat ecir verir.*” anlamındaki hadisin mevzû olduğu kabul edilmiştir.¹³

4 Suyûtî, Celaledin, *Lübâbü'n-Nükûl fi Esbâbi'n-Nüzûl, Dâru İbn-i Heysem*, Kahire, 2005, 214; Fakat müfessir Âlûsî, Ahnes b. Şureyk'in daha sonra Müslüman olması sebebiyle bu ayetin onun hakkında inmiş olmasının uzak bir ihtimal olduğunu ifade eder. Âlûsî, Şihâbuddin Mahmud, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, Beyrut, ts., XVI, 413-414

5 Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir-i-Kebir*, trc. M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay., İstanbul, 2006, IV, 451

6 Suyûtî, *Lübâbü'n-Nükûl fi Esbâbi'n-Nüzûl*, 214

7 İbnü'l-Cevzî, IX, 226; el- Ferrâ ise “Lafzın umumi olması, onunla belli bir şahsın kastedilmiş olmasına ters değildir. Bu tıpkı, bir insanın sana, “Artık seni hiç ziyaret etmeyeceğim” demesine karşı, “Beni ziyaret etmeyeni, ben de ziyaret etmem” demek suretiyle bu genel cümleyle sadece onu kastetmen gibidir.” diyerek görüşünü belirtmiştir. Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabi, Beyrut, 1967, XX, 183

8 Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân an-Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984, XXX, 293; Zemahşerî, VI, 602; ; Ebu's-Suûd, Muhammed el-İmâdî, *İrşâdü'l-Akli's-Selim ilâ Mezâye'l-Kur'ani'l-Kerim*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., VI, 469

9 Zemahşerî, VI, 602; Ebu's-Suûd, VI, 469; İbn Âşûr, XXX, 535

10 Taberî, XXX, 291

11 İbn Âşûr, XXX, 535

12 Zemahşerî, VI, 603; Ebu's-Suûd, VI, 470

13 Bkz. İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, (nşr. Abdurrahman M. Osman), Medine, 1966, I, 239-241

2. Ahlaki Yozlaşma ve Kur'an'daki Çerçevesi

Ahlak, bütün ilahi kitaplarda ele alınan ve üzerinde yoğunlukla durulan konuların başında gelmektedir. İnsanı olgunlaştıran ve hayatını anlamlı hale getiren yegâne etken ahlak ve erdemdir. Ahlakı genel bir tanımlamayla; “*İnsanın karakter yapısı, fiilleri, bunlarla ilgili değerlendirmeleri ve kişilerin davranışlarını tanzîm eden genel kurallar bütünü*”¹⁴ olarak tarif etmek mümkündür.

Yozlaşmanın sözlük manası ise, işlenmemiş, kaba, terbiye edilmemiş, mütereddi, iyi vasıflarını kaybedip soysuzlaşmış ve dejenere olmuş¹⁵, huyu suyu bozulmuş¹⁶, doğasındaki iyi nitelikleri sonradan yitirmiş¹⁷ demektir. Yozlaşma çürüme¹⁸, bozulma, değer düşmesi, ahlaka uygun olmayan eylem ve davranışların yapılması anlamına gelmektedir. “*İnsan davranışları açısından yozlaşma, kişisel özellikler bakımından olumsuz ve dürüst olmayan fiillerde bulunma eğiliminin ortaya çıkmasını ve ahlaki çöküntünün olmasını ifade etmektedir.*”¹⁹ Gerçekte olumsuz bir nitelemeyi kapsayan bir değer yargısını ifade eden yozlaşma, insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte, bozulma, bozukluk, ahlak bozukluğu, ahlsızlık, bozan, yoldan çıkaran, anlamlarında kullanılmaktadır.²⁰

Bu çerçevede ahlâkî yozlaşma ise insanın tabiatında, fitratında ve yaratılışında gizli ve saklı olan, onun kendi irâdesinin ve seçiminin sonucu olmayıp doğuştan gelen huyları kontrol edememesi; sonradan oluşan, fil ve davranışlar şeklinde meydana gelip istikrar kazanarak meydana gelen kötü huyları engellememesi sonucu kişinin ahlâkî açıdan bozulma ve yozlaşma halidir.²¹

14 Kılıç, Recep, *Ahlâkın Dinî Temeli*, TDV., Ankara, 2003, 2

15 Doğan, 1424; Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, 1986, XX, 12596

16 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=yozlaşmak, Erişim Tarihi, 28/04/2015

17 <http://www.dildernegi.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html>, Erişim Tarihi, 19/05/2015

18 Okumuş, Ejder, *İmandan Ahlaka Yenilenme*, İnsan Yay., İstanbul, 2014, 139

19 Gerald E. Caiden, “Toward a General Theory of Official Corruption”, *Asian Journal of Public Administration*, Cilt:10, Sayı:1, Haziran 1988, s.7’den naklen Tarı, Meltem, Yozlaşmanın Ekonomik Etkileri; Türkiye Üzerine Değerlendirmeler, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, KÜSBE, Kocaeli, 2006, 5-6

20 Özata, Cüneyt, *David Hare’in Bakış Açısıyla Stuff Happens Oyununda Yozlaşmanın Uluslararası Boyutu*, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi, Sayı 19, 2011, 9

21 Farklı bir tanımlama için bkz. Ali Akdoğan, *Sosyal Değişme ve Din*, Rağbet Yay., İstanbul, 2004, 333

“Yozlaşan insan, insan idesinden gittikçe uzaklaşan, insana özgü olanı gerçekleştirmekten çok, insana özgü olmayan yanlarının öne çıktığı ve baskın duruma geldiği insandır.”²²

Kur’an’da yerilen ve ahlâkî yozlaşma türleri olarak sayabileceğimiz kibir²³, riya²⁴, haset²⁵, cimrilik²⁶, yalancılık²⁷, zina²⁸, içki²⁹, kumar³⁰, hainlik³¹, ahde vefasızlık³², zulmetmek³³, hırsızlık yapmak³⁴, adam öldürmek³⁵, faiz alıp vermek³⁶, israf³⁷, iftira³⁸, kötü lakap takma³⁹ gibi olumsuz fiil ve davranışlar kişinin ahlakının zayıflamasına ve sürekli bu hataları tekrarlamaya başladığında ise kaba, insanlık vasfını yitirmiş, vicdanı yok olmuş, insanlar arasında sevilmeyen, hayata tutunamayan bir insan haline gelmesine sebep olur. İnsanlık tarihinde ilk cinayetin⁴⁰ işlenmesinin temel sebebi de ahlaki bir bozulma hali olan hasettir. Helak olan milletlerin yıkılışlarında ahlâkî bozulma ve çöküntünün önemli ölçüde rol oynadığını haber veren âyetler Kur’ân-ı Kerîm’de büyük bir yer tutar.⁴¹

22 Tepe, Harun, “*Etik Bakış Açısından Yozlaşma*”, Felsefelogos: Yozlaşma, sayı 33–34 İstanbul, 2007, 18

23 2. Bakara 206; 31. Lokman 18; Kibrin tarifi için bkz. Ebu Davud, Libas 29

24 2. Bakara 264; Riyanın şirkle bağlantısı için bkz. İbn Mâce, Fiten, 16

25 3. Âl-i İmrân 120; 113. Felak 5

26 17. İsrâ 29; 3 Âl-i İmrân 180; 47. Muhammed 38; Cimrinin psikolojisini anlatan hadis için bkz. Buhari, Zekat, 29

27 40. Mü’min 28; 25. Furkan 72; Yalan söylemenin münafıklık alameti olduğuyla ilgili hadis için bkz. Tirmizi, İman, 14

28 17. İsrâ 32; 24. Nur 2; Eşcinselliğin yerildiği ayet için bkz. 7. A’râf 80-81

29 5. Maide 90-91

30 5. Maide 91

31 8. Enfal, 27

32 17. İsrâ, 34; 5. Maide, 1

33 4. Nisa, 10; 31. Lokman, 13; 40. Ğâfir, 52

34 5. Maide, 38

35 4. Nisa, 92-93

36 2. Bakara, 275-276, 278-279

37 7. A’râf ,26, 29, 31

38 24. Nur, 4, 23-24; 33. Ahzab, 58

39 49. Hucurat, 11

40 Habil ve Kabil için bkz. 5. Maide, 27-32

41 Lût kavminin yaptıkları ve başlarına gelenler buna açık bir örnektir. Ahlakla ilgili geniş bilgi için bkz. Çağrırcı, Mustafa, “*Ahlak*”, DİA, İstanbul 1989, II, 1-4

3. Hümeze Suresi'nde Ahlaki Yozlaşma

Mekkî sureler⁴² ayrıntılı bir şekilde *iyi ahlâka teşvik edip kötü ahlaktan uzaklaştırma*” konusundan bahsetmektedir.⁴³ Hatta *ahlak konusunda Kur'an'ın vermek istediklerinin, büyük ölçüde Mekke döneminde tamamlandığını, Medine döneminde ayrıntı ve uygulama dışında pek bir ilavenin olmadığını söylemek herhalde yanlış olmaz.*⁴⁴

Mekkî bir sure olan Hümeze suresinde de “*insanları aşağılamak için arkalarından konuşma, imalı ve kinayeli sözlerle onlara dokundurma, kaş, göz ve mimikleriyle onları eğlenceye alma vb. davranışları*”⁴⁵ sergileyenler yerilerek, karşılaşacakları akibet anlatılmaktadır. Genel anlamda surede gıybet ve alay etme konusu işlenmektedir. Bu iki davranış da, insanın sonradan huy edineceği ve kişinin ahlâkî açıdan yozlaşmasına sebep olacak olumsuz davranışlardandır. Hümeze suresi'nde, insanlarla alay ederek, gıybetlerini yaparak, onları küçümseyerek kalplerini kıran, gönüllerini yıkan ve onları derinden üzenlerin, kalplerin derinliklerine işleyen kırıp geçiren (hutame⁴⁶) bir ceza ile cezalandırılacakları haber verilir. Çalışmamızda önce Hümeze suresinde ahlaki yozlaşma sebeplerini ve devamında da ahlaki yozlaşma türlerini ele alacağız.

A. Hümeze Suresi'nde Ahlâkî Yozlaşmanın Temel Sebepleri

İnsanın iç dünyasında, unutkanlık, acelecilik, nankörlük, menfaatçilik, cimrilik, ümitsizlik, başkalarını geçme ihtirası gibi olumsuz özellikler bulunduğu gibi; öğrenme isteği, olaylardan ders alma özelliği konuşma ve dinleme becerisi, hoşgörü ve merhamet gibi olumlu özellikler de vardır.⁴⁷ İnsanın fitrî yapısında bulunan olumsuz özellikler, insanı hata ve günaha götürebilir.

Bu bağlamda Kur'an, insanı helâke sürükleyen iç etkenler olarak, nefis⁴⁸,

42 Mekkî surelerin muhtevası için bkz. Hasan Yılmaz, *Kur'an'ın Konu Tertibi ve İçerik Tablivi*, Fecr Yay., Ankara 2014, 101-122

43 Aydüz, Davut, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, Işık Akademi Yay., İstanbul, 2010, 178

44 Özdemir, Mehmet, “Hz. Peygamber'in bazı siyasi uygulamalarının Ahlaki Arka Planı”, *İslamiyat*, 2003, c. 6, s. 1, 17

45 Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yay., İstanbul 2012, V, 483,484

46 Hutame için bkz. Thomas J. O'shaughnessy, S. J., *Kur'an'da Eskatolojik Temalar*, Çev. Ömer Kara, Bilge Adam Yay., Van 2006, 159-163; Şimşek, *Hümeze Suresi Bağlamında Kur'an'da Ahlaki Yozlaşma*, 89-92

47 Çamdibi, H. Mahmut, *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat*, Çamlıca Yay., İst., 2003, 37-38

48 12. Yusuf, 53; 91. Şems, 7-10. ayetlerin yorumu için bkz. Sadık Kılıç, “*İnsan, Fücür ile Takva Ritimleri Arasında “bir damla endişe!”*”, EKEV Akademi Dergisi, 1999, c.1, s. 4, 1-14

heva⁴⁹, kibir⁵⁰, riya⁵¹, haset⁵² ve hırsı⁵³ zikretmektedir Bunun yanında dış etken olarak da şeytan⁵⁴, mal⁵⁵ ve evlatlarında Allah'ı zikirten alıkoyabileceği⁵⁶ hatırlatılıyor. İşte Kur'an, insanlara her türlü şirkten arınmış, sağlam bir tevhid inancı ve ahiret inancını yerleştirmeyi, bunun sonucunda da ahlâkî bir olgunluk sağlamalarını hedeflediği için,⁵⁷ bunun önündeki yozlaşma unsurlarını toplumun hafızasından gidermek istiyor. İşte bu amaca matuf olarak Hümeze suresi'nde malının çokluğuna güvenerek her türlü gıybet ve alayı eğlence edinen kimseler uyarılmış ve tehdit edilmişlerdir. Şimdi suredeki ahlaki yozlaşma sebeplerini inceleyelim.

a. Mal Biriktirme ve Sayma

Gıybet ve alayın, insanlara üstünlük taslamanın, onları hor görmenin sebebi olarak Hümeze Suresi ikinci ayette mal biriktirme ve sayma zikredilmektedir.

* الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ * : "O ki, malı yığıp bunu tekrar tekrar sayandır."⁵⁸

Servet biriktirmek, dünya metaından faydalanmak, insan fitratında var olan bir olgudur. Kur'an-ı Kerim bunu; "O (insan) mal sevgisine aşırı derecede düşkündür"⁵⁹ şeklinde ifade etmiştir. Allah Resülü (s.a. v) de aynı konuya işaret ederek "Âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsa üçüncüsünü ister. Âdemoğlunun karnını ancak toprak doldurur. Tövbe edenin tövbesini Allah kabul eder"⁶⁰ buyurmuş ve ayetle benzer bir yaklaşım sergilemiştir. Ancak Kur'an, hıristiyanlıktakinin aksine⁶¹ iyilik ve kötülüğü mal ve servetin

49 45. Casiye, 23; 24. ayette zikredildiği şekliyle inkâr edenlerin "Bu dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur." inancında olmaları da dünyalıklara aşırı düşkün olmalarının ve yozlaşmalarının temel sebeplerinden biridir.

50 2. Bakara, 34. ayette İblis'i Hz. Âdem'e secde etmemeye sevk eden şey kibirdir.

51 2. Bakara 264; Riyanın şirkle bağlantısı için bkz. İbn Mâce, Fiten 16

52 "Bir kulun kalbinde imân ile hased bir araya gelmez." (Müslim, İmâret, 130)

53 Hz. Âdem'i cennetteki yasak ağaçtan yemeye sevk eden şey hırsıdır.

54 2. Bakara, 268

55 89. Fecr, 20; 90. Beled, 6; Mal ve servetin imtihan vesilesi olduğunu anlatan başka bir ibret tablosu ise Kalem Suresi 17-32. ayetlerde gözler önüne serilen bahçe sahiplerinin durumudur. Kur'an, aktarmış olduğu bu tür örnek olaylarla/mesellerle ahlaki bilinç geliştirmeyi hedeflemiştir.

56 5. Maide, 91; 63. Münafikun, 9; 64. Teğâbün, 15

57 Güler, İlhami, *İman Ahlâk İlişkisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2003, 10

58 104. Hümeze, 2

59 100. Âdiyât, 8; 3. Âl-i İmrân, 14; 89. Fecr, 20

60 Buhari, Rikâk, 10

61 Demir, Şehmus, *Kur'an Bütünlüğü İçinde İnsanın Servet ve Mal Karşısındaki Konumu*, EKEV Akademi Dergisi, 2002, c. VI, s. 10, 148

doğasında değil, bireyin servetle olan ilişkisi boyutunda⁶² ele almıştır. Fakat ferdin, dinin kurmuş olduğu sistemle olan bağlarını zayıflatması veya koparması halinde, zenginlik ve servetin büyük bir felaket aracı⁶³ haline gelmesi de kaçınılmazdır.⁶⁴

İnsanın mal edinmeye aşırı derecede istekli olması, onun dünyaya olan aşırı sevgisinden ve bunun ortaya çıkardığı ebedilik arzusundan kaynaklanmaktadır.⁶⁵ Hayatı nereden nasıl kazanıldığına bakmaksızın mal biriktirmek ve onu hevasına göre harcamaktan ibaret zanneden müşrik düşüncesine göre şeref ve izzet ancak malla elde edilebilir. Parasının çokluğuna baktıkça, değerinin de çoğaldığını zannediyor, öyle de inanmaya başlıyor. Artık kendi altındaki herkesle alay etmeye onları küçük görmeye çalışıyor. Çünkü gurur ve şımarıklığı ona ölümü unutturmuş, basiretini köreltmıştır. Ancak bu kadar mal, serveti olmasına karşın sürekli onu sayıp duran, yardım için kullanmayan hatta belki azalır korkusuyla en basit günlük ihtiyaçlarına bile harcayamayan insan tabii ki cimrilik kanserine de tutulmuştur. İşte onun bu hali diğer insanlara karşı sevecen, merhametli, yumuşak ve toleranslı davranmasına da engel olmaktadır. Zaten, hemmâz ve lemmâz gibi hastalıkları da mala olan aşırı tutkusunun bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Ayet mala düşkünlük ile davranış bozuklukları arasındaki bu sıkı irtibata dikkat çekmektedir. Malda cimri olduğu gibi, sevgi dağıtmakta da, insanlara tahammüllü davranmakta da cimridir.⁶⁶ Cahiliye Arapları için çok kadınla evlilik bile serveti çoğaltmak için bir araçtı.⁶⁷ Cömertlik gibi güzel bir ahlaki davranışlarında bile dünyevilik ön plandaydı.⁶⁸

Bu bağlamda makam ve saltanat⁶⁹ düşkünlüğünü de mal sevgisi ile beraber düşünebiliriz. Tarih içinde iktidarı ele geçiren zorbalardan, daha da ileri giderek tanrılık rolüne büründükleri görülmektedir. Nitekim Firavun Mısır halkına

62 Aydın, Mustafa “*Dinin Dünyevileşme Sorunu ve Protestanlık*” Bilgi ve Hikmet Dergisi, İstanbul 1993, 54-56

63 96. Alak, 6-7. ayetlerinden insanı azdıranın aslında mal ve zenginlik değil, zenginliğin algılanış ve kullanış biçimi (istiğnâ) olduğu anlaşılmaktadır.

64 Demir, 149

65 Temel, Nihat, “*Kur’an Bütünlüğü İçinde Mal ve İnsan ilişkisi*”, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, XI/2, 210

66 Hatipoğlu, Haydar, *Ayetlere Farklı Bir Bakış*, Ankara, 1997, 80

67 Demirci, Muhsin, *Kur’an’da Toplumsal Düzen*, Ensar Yay., İstanbul, 2005, 52-53

68 İzutsu, Toshihiko, *Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yay., İstanbul 2011, 141.

69 20. Tâhâ, 120. ayetten Hz. Adem’in cennetten çıkması için şeytan’ın verdiği vesveselerden birinin de “*son bulmayacak bir hükümlerlik yolunu göstereyim mi?*” sözü olduğu anlaşılmaktadır.

“Ben sizin en yüce Rabbinizim”⁷⁰ diyebilme cüretini göstermiştir.⁷¹ Mekke'nin ileri gelenleri de kendilerinde benzer bir yetki gördükleri ve bu yetkiyi Mekke'de öksüz ve yetim olarak büyüyen bir gencin Peygamberlik⁷² iddiasıyla kaybetmeyi göze alamadıkları için inkâr ve alay yolunu seçmişlerdir.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki insanların dünyaya olan düşkünlükleri onları mal ve makam hırsına itmekte ve insanlar mal ve makam sayesinde kazandıkları ikballeri kaybetmeyi göze alamamaktadırlar. Ayrıca dünyada elde ettikleri bu mal ve makamın kendilerini her zaman ve zeminde yücelteceği zannına kapılmalarına sebep olmaktadır. O yüzden inkâr bataklığına saplanıp kalmakta ve inananların sosyal durumlarını öne çıkararak onlarla aynı ortamda bile bulunmayı kendileri için zül kabul etmektedirler. Bu karakterdeki insanların Peygamberlere “*Yanınızdaki fakir ve zayıf insanları kovun da sizinle oturalım.*”⁷³ dedikleri bildirilmiştir.

Kur'ân insanoğlunun dünyaya aşırı bir şekilde bağlanıp kalmasına neden olan dünyanın çekici özelliklerinin⁷⁴ aslında ahiretle kıyaslandığında daha değersiz şeyler olduğunu kalıcı olan salih (iyi) davranışların Allah katında hem sevapça daha hayırlı hem de ümit bağlamaya daha layık olduğunu açıklamaktadır.⁷⁵

b. Ebedilik Düşüncesi

Gıybet ve alayın, insanlara üstünlük taslamanın, onları hor görmenin bir diğer sebebi olarak Hümeze Suresi üçüncü ayette ebedilik düşüncesi zikredilmektedir.

يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ : “Malının hakikaten kendisine (dünyada) ebedi⁷⁶ hayat verdiğini sanır”⁷⁷.

70 79. Naziat, 24

71 Aydın, Hayati, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, Timaş Yay., İstanbul, 2005, 144-154

72 43. Zuhuf, 31. ayetindeki ” *Bu Kur'an, şu iki şehirden büyük bir kişiye indirilseydi ya!*” şeklindeki sözleri, peygamberliğin servet ve makamı olan birine verilmesi gerektiğine inandıklarını göstermektedir.

73 18. Kehf, 28

74 57. Hadid, 20; 3. Âl-i İmrân, 14

75 18. Kehf, 46

76 7. Araf, 20. ayetinden Hz. Adem'in cennetten çıkması için şeytan'ın verdiği vesveselerden birinin de “*ölümden âzâde olup ebedi yaşayanlardan olmamanız için bu ağaçtan yemeyi size yasakladı.*” sözü olduğu anlaşılıyor. Ayrıca Tâhâ suresi 120. ayetinden de şeytanın, aynı vesveseyi bir başka kılf altında Hz. Âdem'e verdiği anlaşılmaktadır.

77 104. Hümeze, 3

Dünyaya aşırı sevginin insanda dünyada ebedi kalma arzusu uyandırdığını ya da müşriklerin sahip oldukları mallar sebebiyle ölümsüzlüğe ulaşacaklarmış gibi davrandıklarını⁷⁸ söylemek mümkündür. Bu durumdaki insan malın kendisine ölümden kurtulma imkânı vereceğine inanan ve bu sebeple dünyada ebedi kalacağını⁷⁹ sanan bir insanın psikolojisine bürünüyor, tavırlarını ona göre belirliyor. Dünyada yaşadıklarının hesabını vereceği bir başka âleme inanmıyor. Ayet, malın ebedi kılamayacağını, maddi menfaatlerle oluşmuş dostlukların ebedi olamayacağını, bu niyetle mal toplayanın hüsranda olduğunu ifade ediyor.⁸⁰

Allah Teâlâ bütün bu zanları ve hesapları kınamıştır. Mal insanın değerini yükseltmez, başkalarını incitmeyi de gerektirmez. Sanıldığı gibi mal dünyada ebedi kalıcı değildir.⁸¹ Meşhur müfessir Elmalılı “İş öyle sanıldığı gibi değil, insanı kurtaracak, ebediyete götürececek şey mal değil, önceki surede açıklandığı üzere Hakk’a iman, ilim ve salih ameldir.”⁸² diyerek önceki sureyle bağlantı kurarak mana vermiştir.

Ayete “Malının, öldükten sonra kendisine fayda sağlayacağını sanıyor.”⁸³ anlamını verip Hümeze suresinin Velid b. Muğîre hakkında nazil olduğunu kabul ederse, Velid b. Muğîre’nin “şayet cennet var ise!” kendisinin mutlaka cennete gireceğini umması da bu yorumla uyumaktadır. Ayet hamakatın en son derecesine işaret eder. İnsanların gıybetlerini yaptı, el, kol, göz ve başla onları küçük düşürecek işaretler yaptı. Bütün bunları, topladığı ve sayıp sayıp da övündüğü malının çokluğundan dolayı yapıyordu. Onun bu hale düşmesinin esas ve ana sebebi de; malının kendisini dünyada ebedi kılacağını sanmasıydı.⁸⁴; Karun da, malın kendini ebedi yaşatacağını zanneden ve Kasas Suresi 79-82. ayetlerde bize kıssası bir ibret tablosu olarak anlatılan kimsedir.

78 Bkz. Hasan Elik, Muhammed Coşkun, *Tevhit Mesajı Özlü Kur’an Tefsiri*, Fikir Yay., İstanbul, 2013, 1381

79 Kelime dünyada uzun süre kalacağını zannederek dünyaya meyletmek manasında Kur’an’ı Kerim’de, Araf suresi 176. ayetinde وَاتَّبِعْ هَوَاهُ “Fakat o, dünyaya saplandı ve hevasına uydı.”, Şu’arâ suresi 129. ayetinde (وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ) “ Ve ebedi kalacağınızı umarak sağlam yapılar mı ediniyorsunuz?” şeklinde geçmektedir.

80 Hatipoğlu, 81

81 Kıyame suresi 20-21. ve Alâ suresi 16-17. ayetlerde insanların ahiretteki ebedi kurtuluşu tercih etmek yerine dünyayı tercih ettikleri anlatılmaktadır.

82 Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Eser Neş., İstanbul, ts., IX, 6091-6092

83 Maverdi, VI, 336

84 Hatipoğlu, 80

B. Hümeze Suresi'nde Ahlâkî Yozlaşma Türleri

Suredeki ahlaki yozlaşma türlerini belirlemek için hümeze ve lümeze kelimelerinin anlamlarını inceleyeceğiz. Hümeze, hemz kökünden fiilin kişide âdet haline geldiğini gösteren mübalağa (abartma) kipidir. Hemz sıkıkmak, kırmak⁸⁵ anlamlarına gelir. İnsanların şahsiyet ve namuslarına dil uzatmak, onlarla alay ederek onları incitmeye de istiare yoluyla hemz denilmiştir. Halil b. Ahmed Kitabü'l-Ayn isimli sözlüğünde hümeze kelimesini " *ورجلٌ هُمَزَةٌ : يعيبك من خلفك* " "*seni arkandan ayıplayan/çekiştiren adam*"⁸⁶ şeklinde açıklarken İbn Manzur'da " *ورجلٌ هُمَزَةٌ : يعيبك بالغيب* " "*seni yokluğunda ayıplayan/çekiştiren*"⁸⁷ şeklinde açıklamıştır. Bunun yanında fil kökünden hareketle hümeze kelimesine eliyle dürten, el kol hareketleriyle alay eden, iftira⁸⁸ eden anlamları da verilmiş; yakın anlamlılıktan kaynaklı lümeze kelimesinin anlamı olan kişiyi yüzüne karşı ayıplamak anlamı da verilmiştir⁸⁹. Ancak araştırma sonucunda hümeze'nin asıl anlamın arkadan çekiştiren olduğu kanaatine ulaştık.

Lümeze kelimesi lemez kökünden mübalağa kipidir. Lemz, 'Birini yüzüne karşı ayıplamak'⁹⁰, (alay ederek) alçak sesle (*imalı ve kinayeli sözlerle*) kaş, göz

85 El-İsfahani, Rağıb, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'an*, Terceme: Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, Çıra Yay., İstanbul, 2012, 1121; Meallerde hümeze kelimesine genellikle arkadan çekiştirme/gybet manası verilmiştir. Bkz. *Kur'an Yolu Meali*, Hayrettin Karaman vd., DİB Yay., Ankara, 2014, 601; *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Hasan Basri Çantay, Risale Yay., 1993, 602; *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, Süleyman Ateş, Kılıç Kitabevi, ts., Ankara, 601; *Kur'an-ı Kerim Meali*, Mustafa Öztürk, Düşün Yay., İstanbul, 2011, 863; Hümeze kelimesinin gybet anlamının ön plana çıkarıldığı tefsirlerde vardır. Bkz. Mukâtil b. Süleyman, Tefsiri-Kebir, IV, 451-452; En-Nesefi, Abdullah b. Ahmed, Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil, Dâru'n-Nefâs, Beyrut, 2009, IV, 556; Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri, Hayrettin Karaman vd., DİB Yay., Ankara, 2007, V, 686

86 Halil b. Ahmet, *Kitabü'l-Ayn*, Tahkik: Mehdi Mahzumi, İbrahim Sâmarâi, Dâru Mektebeti'l-Hilal, yy., ts., VII, 372; Mukâtil b. Süleyman, Tefsiri-Kebir, IV, 451-452

87 İbn Manzur, Muhammed b. Mükrem, *Lisanü'l-Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut, ts., V, 397; El-İsfahani, 1121

88 Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, Çev., Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul, 1999, III, 1306

89 Hümeze'nin anlamları için bkz. Râzi, Ebu Abdillah Fahreddin, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1981, XXXII, 92-93

90 Halil b. Ahmet, *Kitabü'l-Ayn*, VII, 372; Mukâtil b. Süleyman, Tefsiri-Kebir, IV, 451-452; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, V, 397; El-İsfahani, 969-970

ve dudak hareketleri yaparak birine işaret etmek⁹¹ manalarına gelmektedir. Neticede lümeze'nin temel anlamının yüze karşı alay eden olduğu kanaatine vardık. Ayrıca bu kelimenin manaları içerisinde 'koğuculuk ve söz taşıma' ile 'kötülükleri sayıp dökme' anlamları da⁹² vardır. Sonuçta Hemz ve lemez, "ya insanın hased ve kinlenmesi halinde olduğu gibi, ciddiyetle yahut da alay edip gülmekte olduğu gibi, şakacıktan yapılır. Bu iki kısımdan herbiri de ya din ile alakalı olur yahut da dünya ile ilgili olur ki bu da, şekil, şemail, yürüme ve benzeri şeylerle ilgilidir. Dolayısıyla bunun çeşitleri pek çoktur. Sonra bu dört kısımdaki ayıpların ortaya konulması, bazen mevcut kimseler için, bazen de mevcut olmayanlar için olur. Her iki duruma göre de, bu iş, bazen söz ile bazen de, kaş-göz, (el-kol) işaretleriyle olur ki bütün bu tür hareketler ayetteki yasağın muhtevasına dâhildirler."⁹³ Şimdi ise yozlaşma⁹⁴ türü olan gybet ve alayı incelemek uygun olacaktır.

a. هَمَز : Kişinin Yokluğunda Arkasından Çekiştirmek / Gybet

'Arkadan çekiştirmek' manasına gelen hemz kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de Hemz ve lemez fiillerini işleyenler; "arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı (el, kaş ve göz işaretleriyle) eğlenmeyi ve ayıplamayı adet edinen herkese yazıklar olsun."⁹⁵ şeklinde eleştirilmiş ve hutame'ye atılmakla⁹⁶ tehdit edilmişlerdir.

Hz. Peygamber gybeti, "kişinin, kardeşini onun hoşlanmadığı bir nitelik ile anması" olarak tarif etmiştir. Kendisine, "Kardeşimizde söylediğimiz nitelik varsa ne buyurursunuz? denilmesi üzerine, "Eğer işte o zaman gybet olur. Yoksa ona bühitan ve iftira etmiş olursun" buyurmuştur."⁹⁷ Bir başka tarife göre de gybet, bir insanın gyabında vücudu, soyu, fiilleri, sözleri ve

91 اللُّمَزُ : العيب في الوجه وأصله الإشارة بالعين والرأس والشفة مع كلام خفي Arab, V, 397

92 Buhari'de "يَهْمَزُ وَيَلْمِزُ وَيَعِيبُ وَاحِدٌ" başlığı altında "بَابُ مَا يُكْرَهُ مِنَ التَّمِيمَةِ وَقَوْلُهُ" açıklama bu iki kelimenin yakın anlamlı olduğuna işaret eder. Lümeze'nin anlamları için bkz. Râzi, XXXII, 92-93

93 Râzi, XXXII, 92-93

94 "Mesele sadece gybet ve alay değil, Hz. Peygamber'le ve tevhitle alay edilmesidir." diyerek hümeze-lümeze'yi "dedikoducu, alaycı" diye çevirmenin çok yanlış olduğunu ifade edenler de vardır. Bkz. Hasan Elik, Muhammed Coşkun, *Tevhit Mesajı Özlü Kur'an Tefsiri*, 1381

95 104. Hümeze, 1, Çantay, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Risale Yay., İstanbul 1993, 602

96 104. Hümeze, 4

97 Müslim b. Haccâc, *Sabîh-i-Müslim* (thk: Muhammed Fuad Abdülbâkî), Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, ts., Birr, 70

ahlâkıyla ilgili olarak, duyduğunda hoşuna gitmeyeceği şeyler söylemektir.⁹⁸ Yüce Allah da Kur'ân'da gıybeti kesin olarak yasaklamaktadır. Bu hususta Hucurat Sûresi 12. ayette, “*Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir*” buyrulmaktadır. Bu ayette, kişilik haklarını ihlal eden üç davranıştan kötü zanda bulunmak, insanların gizli hallerini araştırmak ve gıybet etmekten bahsedilmektedir. Her üç davranış tek başına bir davranış bozukluğu olmanın yanında, birbirinin tetikleyicisi olma özelliğine de sahiptirler. Şöyle ki, kötü zan insanı teccessüste bulunmaya iter, teccessüs de gıybetin yolunu açar.⁹⁹ Her üçü de kişi ve toplum hayatında tedavisi çok zor yaralar açan birer hastalıktır. Özellikle gıybet¹⁰⁰ çok çirkin bir davranıştır. Bu çirkinliği yüce Allah, ölen bir insanın etini¹⁰¹ yemeye benzetmiştir. Ölü bir insanın etini yemek ne kadar çirkin ise gıybet¹⁰² de o kadar çirkin bir davranıştır.

Müfessir Elmalılı bu ayeti açıklarken ayette, insanın namus ve haysiyetinin eti ve kanı gibi dokunulmaz olduğunu ve belki de namus ve haysiyetin daha önemli olduğuna işaret edildiğini ifade eder. Gıybeti de, sefil bir canavarlık olarak ifade ederek, gıybet eden kişinin de alçak bir canavar derecesinde olduğunu söyler.¹⁰³

98 Bilmen, Ömer Nasûhî, *Dînî ve Felsefî Ablâk Lügatçesi*, Bilmen Yay., İstanbul, 1967, 78-79; “*Gıybetin sebepleri kin ve öfke, sobbet ve yarenlik, başkasını kötüyerek kendi itibarını yükseltme düşüncesi ve kiskançlık şeklinde sıralanmış, gıybetten kurtulmak için bu sebeplerin ortadan kaldırılması tavsiye edilmiştir.*” Mustafa Çağrırcı, “*Gıybet*”, DİA., İstanbul, 1996, XIV, 64

99 Kasapoğlu, 61.

100 Gıybetin sebep ve sonuçları için ayrıca bkz. Saime Aydoğmuş, *Gıybetin din psikolojik tablîli (Bartın örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, SÜSBE., Sakarya, 2003, 23-28

101 “*Gıybetin ölü kardeş eti yemeye benzetilmesi, bu davranışta düşmanlık ve öfke belirtisinin olduğuna işaret etmektedir. Nitekim modern psikoloji de gıybet ile saldırganlık arasında çok yakın bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir.*” Kasapoğlu, 59.

102 “*Başkalannı kötülerinin, yermenin, ayıplamanın muhatapların üzerinde, onların ruh dünyalarında meydana getireceği etkinin sınırlarını tahmin edebilmek mümkün değildir.*” L. Nikolayevič Tolstoy, *Çocuk Gibi Olun*, Çev. Ali Fuad, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2000, 18.

103 Elmalılı, VI, 4476; Gıybetin altı yerde mubah olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Nevevi, Ebu Zekerîya Yahya, *Riyâz'üs-Salihin (Peygamberimizden Hayat Ölçüleri)*, Trc; Komisyon, Erkam Yay., İstanbul, 2001, VI, 470.

Genel olarak dedikodunun bir kadın eylemi olduğu savunulur. Ancak bu eylem sadece kadınlara değil; erkeklere de ait bir eylemdir. Günümüzde yazılı ve görsel medyanın dedikoduya yer verdiğini ve dedikodunun toplumda yayılmasında etkisi olduğunu ifade etmek mümkündür. Dedikodu konusu¹⁰⁴ kişinin bedeni, nesebi, ahlâkı, işi, dini, elbisesi, evi, bineği ve benzeri şeyler olabilir. Gıybet, zayıf, zelil, manen ve ahlâken aşağı mertebede olan insanların yapabileceği bir davranıştır. Gıybet; kişi, aile, toplum hatta bir milletin bütün mensuplarını rencide edebilir. Bu, kişiler, aileler ve toplumlar arasında huzursuzluk, kırgınlık hatta kavgaya bile sebebiyet verebilir. Gıybeti yapılan kimse hakkını helal etmedikçe kişi gıybetin günahından kurtulamaz. Gıybet, söz, yazı, şiir ve fil ile yani el, kol, göz, kaş işaretleri ile de yapılabilir. Gıybet eden kişi, içindeki kötü düşüncesini işaretlerle de dillendirebilir.¹⁰⁵

Kur'an, Hz. Peygamberin ilahi öğretiler doğrultusunda şekillendirdiği kişilik yapısını "üstün bir ahlak"¹⁰⁶ olarak nitelemektedir. İnkârcıların kişilik yapısını oluşturan gıybet ve alay etmek gibi bazı olumsuz karakterleri sıralayan Kur'an,¹⁰⁷ Hz. Peygamber'den bu tür özelliklerden uzak durmasını istemektedir. Peygamberin şahsına yapılan bu ilahi çağrıyı bütün Müslümanlara genellernek mümkündür. *Kur'an, gerek insanın vicdan gibi potansiyellerini eğiterek gerekse Allah insan ilişkisinin ittika; tevbe gibi boyutlarını harekete geçirerek dedikodu davranışından sakınmanın yollarından bazısını göstermiştir.*¹⁰⁸

b. لَمَز: Yüzüne Karşı Birini Ayıplamak, Jest ve Mimiklerle Biriyle Alay Etmek

Alay etme muhatapla öfke, mizah ve belirsizlik içeren bir iletişim şeklidir.¹⁰⁹ Allah Teâlâ'nın insan onurunu zedeleyici ve insanlar arası iyi ilişkileri bozduğu için yasakladığı alay etmenin bir çeşidi de jest ve mimiklerle yapılan hareketlerdir. Lemz, 'Birini yüzüne karşı ayıplamak, (alay ederek) alçak sesle ve kaş, göz ve dudak hareketleri yaparak birine işaret etmek' manalarına gelmektedir. Bu çerçevede müfessir Elmalılı, lümeze'yi "*daima herkesi ayıplamayı ve şuna*

104 Gıybet kalb ile de olur. Buna sû-i zan (kötü sanı) denir. Ayrıca ölümler hakkında da yapılması yasaklanmıştır.

105 Kiraz, Celil, *Kur'an'da Ahlâk İlkeleri*, Emin Yay., Bursa, 2007, 323

106 68. Kalem, 4

107 68. Kalem, 8-16; "*Belki de, gıybeti Hz. Peygamber ve Müslümanlara karşı yürüttükleri mücadelede bir yöntem olarak kullanmışlardır.*" Kasapoğlu, 55

108 Kasapoğlu, 68

109 Topaloğlu, Begüm, *Alay Edilme Algısı Ölçeği (Aeaö) Ergenler İçin Geçerlik Ve Güvenirlilik Çalışması: Beden İmajı Ve Kontrol Kaybı İle İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniv. SBE, İstanbul, 2014, 5

buna ayıp ve eksiklik isnat ederek eğlenmeyi adet edinmiş, kendini beğenmiş atak" şeklinde ifade etmiştir.¹¹⁰

Müşriklerin bu kötü davranışları Hz. Peygamber'e¹¹¹ ve inanlara¹¹² karşı her daim yaptıklarını anlıyoruz. Oysa Kur'an, hiç kimseyi küçümsemeyi, alaya almamayı ve kimseyi hakir görmemeyi emretmiştir. *"Ey iman edenler bir topluluk diğer bir toplulukla alay etmesin. Olur ki alay edilenler, Allah katında onlardan daha hayırlıdır. Kadınlarda, kadınları eğlenceye almasın. Olur ki, alay edilenler, alay edenlerden daha hayırlıdırlar. Kendi kendinizi ayıplamayın, imandan sonra fâsıklık ne kötü bir addır. Kim tevbe etmezse, onlar zalimlerin ta kendileridir."*¹¹³ buyrularak hem kadın hem erkek ayrı ayrı zikredilerek alay etme vurgulu bir şekilde yasaklanmıştır. İnsanlar, fizikî yapıları ve kabiliyetleri bakımından eşit olarak yaratılmadıkları gibi rızık bakımından da eşit yaratılmadılar. Bu sebeple kimileri vücut yapısı mükemmel, kabiliyetleri yerinde, varlıklı; kimileri de elinde olmayan sebeplerle çeşitli kusurlara sahip olabilirler. Bu farklılıklarına rağmen insanların hepsi Allah nazarında insan olarak değerli varlıklardır. Ona göre insanların en üstünü takvâ bakımından en üstün olanıdır. Nihâî değerlendirmede Allah, insanların dış suretlerine ve mallarına değil, kalplerine ve amellerine bakacaktır.¹¹⁴

Sonuç

Kur'an'ın temel hedeflerinden biri de, yeryüzünde âdil ve ahlâkî temellere dayanan, yaşanabilir ideal bir toplumsal yapı inşa etmektir. Bunun için görevlendirilen peygamberlerin maruz kaldığı kötü muamelelerin başında, onların alay edilme, aşağılanma, hakarete uğrama; fiille, sözle ve çeşitli jest ve mimik hareketleriyle rencide edilmeleri yer almaktadır. Hümeze suresinde bahsedilen bu alaycı insanların öne çıkan bir özellikleri de dünyaya olan düşkünlükleri ve elde ettikleri malların kendilerine dünya ve ahirette hep imtiyaz sağlayacağını zannederek, çok mala sahip olmayı hayattaki en önemli belirleyici ölçü kabul eden bir yapıya sahip olmalarıdır.

Neticede Hümeze suresinde sayılan bu eylemlerin insan ruhuna ağır gelen eylemler olması sebebiyle; yasaklanmakla kalmayıp bu eylemi yapanlar ağır bir şekilde eleştirilerek yerilmiş ve tehdit edilmiştir. Onların Hutame'ye (*Allah'ın tutuşturulmuş ateşine*) girecekleri ifade edilmiştir. Kur'an'ın, mu-

110 Elmalılı, IX, 6086

111 70. Meâric, 36; 40. Mümin, 83; 37. Sâffet, 12. ayetlerinden müşriklerin Peygamberimiz'le devamlı alay ettikleri anlaşılmaktadır.

112 83. Mutaffifin, 29-31.

113 49. Hucurat, 11

114 Müslim, Birr, 32

hataplarına bu tür hatalara düşmemeleri için daima uyarılarda bulunduğunu tespit ettik.

Gıybet, alay, kibir, riyâ, hased, cimrilik gibi kötü ahlâkî vasıfların aslında inkârcı ve müşriklere ait vasıflar olduğu dolayısıyla Müslümanların bu kötü ahlâkî vasıflardan kaçınmaları gerektiği Kur'an'da defaatle ifade edilmiştir. Ayet ve sureleriyle Kur'an, konu bütünlüğü içerisinde okunup anlaşıldıkça insanî zaaflar eğitilip düzeltilecek, insanın özünde var olan güzellikler geliştirilip güçlenecek¹¹⁵ ve böylece Kur'an'ın hedeflediği ideal insanlardan oluşan Kur'an'ın öngördüğü toplum inşa edilmiş olacaktır.

Sonuç olarak insandan sorumluluk bilincine uygun olarak, değerli, anlamlı ve erdemli bir hayat geçirmesinin istendiği ve yeryüzünde ahlâka dayalı, sağlam bir sosyal yapı kurma görevinin de insana yüklediğini belirtmek mümkündür. Bu bağlamda insanın kendisi için belirlenen bu amacı gerçekleştirip-gerçekleştirmeme konusunda özgür olmakla beraber sorumlu olduğunu da ifade etmek mümkündür.

Kaynakça

Abdübâkî, M. Fuat, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'an*, Dâru'l-Marife, Beyrut 2010

Akdoğan, Ali, *Sosyal Değişme ve Din*, Rağbet Yay., İstanbul, 2004

Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmud, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, Beyrut, ts., (I-XXX)

Aydın, Hayati, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, Timaş Yay., İstanbul, 2005

Aydoğmuş, Saime, *Gıybetin din psikolojik tahlili (Bartın örneği)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, SÜSBE., Sakarya, 2003

Aydüz, Davut, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, Işık Akademi Yay., İstanbul, 2010

Beydâvi, Nasıruddin Abdullah b. Ömer, *Envaru't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil*, Beyrut, 1996, (I-V)

Bilmen, Ömer Nasûhî, *Dînî ve Felsefî Ahlâk Lügatçesi*, Bilmen Yay., İstanbul, 1967

Çağrırcı, Mustafa, “Gıybet”, DİA., İstanbul, 1996, XIV, (63-64)

Çamdibi, H. Mahmut, *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat*, Çamlıca Yay., İstanbul, 2003

Çantay, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Risale Yay., İstanbul 1993

Demir, Şehmus, *Kur' an Bütünlüğü İçinde İnsanın Servet ve Mal Karşısındaki Konumu*, EKEV Akademi Dergisi, 2002, c. VI, s. 10, (145-152)

Demirci, Muhsin, *Kur'an'da Toplumsal Düzen*, Ensar Yay., İstanbul, 2005

Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Acar Mat., İstanbul, ts.

Ebu's-Suûd, Muhammed el-İmâdî, *İrşâdü'l-Akli's-Selim ilâ Mezâyel-Kur'ani'l-Kerim*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts., (I-VI)

Elmalılı, M.Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neş., İstanbul, ts., (I-IX)

El-İsfahani, Rağıb, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'an*, Terceme: Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, Çıra Yay., İstanbul, 2012

Elik, Hasan; Coşkun, Muhammed, *Tevhit Mesajı Özlü Kur'an Tefsiri*, Fikir Yay., İstanbul, 2013

En-Nesefî, Abdullah b. Ahmed, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâru'n-Nefâes, Beyrut, 2009, (I-IV)

Güler, İlhami, *İman Ahlâk İlişkisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2003

Halil b. Ahmet, *Kitabü'l-Ayn*, Tahkik: Mehdi Mahzumi, İbrahim Sâmarâi, Dâru Mektebeti'l-Hilal, yy., ts., (I-VIII)

Hatipoğlu, Haydar, *Ayetlere Farklı Bir Bakış*, Ankara, 1997

Işık, Emin, "Hümeze Suresi", DİA., XVIII, İstanbul, 1998, (483-484)

İbn Âşûr, Muhammed Tahir, *Tefsiru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Daru't-Tûnusiyye, Tunus, ts., (I-XXX)

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, *Zâdü'l- Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, el-Mektebü'l-islâmî, Dımaşk, 1984, (I-IX)

—————, *el-Mevzû'ât*, (nşr. Abdurrahman M. Osman), Medine, 1966, (I-III)

İbn Manzur, Muhammed b. Mükrem, *Lisanü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, ts., (I-XV)

İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar* (trc: Selahattin Ayaz), Pınar Yay., İstanbul, 1997

Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an'da "gıybet" olgusu -Bir Davranım Bozukluğu Olarak Dedikodu ve Korunma Yolları-*, Fırat Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006, c. XI, s. 2, (51-70)

————— *Kur'an'da Ahlak Psikolojisi*, Yalnızkurt Yay., İstanbul, 1997

Kiraz, Celil, *Kur'ân'da Ahlâk İlkeleri*, Emin Yay., Bursa, 2007

Kılıç, Recep, *Ahlâkın Dînî Temeli*, TDV. Yay., Ankara, 2003

Kılıç, Sadık, *İnsan, Fücür ile Takva Ritimleri Arasında "bir damla endişe!."*, EKEV Akademi Dergisi, 1999, c. I, s. 4, (1-14)

Kurtûbî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Cami' li Ahkâmî'l-Kur'an*, Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, 1967, (I-XX)

Kutub, Seyyid, *fi Zilâli'l-Kur'ân* (trc: Bekir Karlığa vd.), Hikmet Yay., İstanbul, ts., (I-XVI)

Mâverdi, Ebu'l Hasen, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts., (I-VI)

Mevdûdî, Ebu'l-Ala, *Tefhimu'l-Kur'an* (Trc: Komisyon), İnsan Yay., İstanbul, 1991, (I-VII)

Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr-i Kebir*, trc. M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay., İstanbul, 2006, (I-IV)

Müslim b. Haccâc, *Sabîh-i Müslim* (thk: Muhammed Fuad Abdalbâkî), Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, ts., (I-V)

Nevevî, Ebu Zekerîya, *Riyâz'üs-Salihin* (Peygamberimizden Hayat Ölçüleri), trc; Komisyon, Erkam Yay., İstanbul, 2001, (I-VIII)

Râzî, Ebû Abdullâh Fahreddin, *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebir)*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1981, (I-XXXII)

Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr, *Muhtârû's-Sihâh*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2005

Suyûtî, Celaleddin, *ed-Durru'l-Mensûr fi Tefsîri'l-Me'sûr*, Daru'l-Fikr, Beyrut, ts., (I-VIII)

————— *Lübâbü'n-Nükûl fi Esbâbi'n-Nüzûl, Dâru İbn-i Heysem*, Kahire, 2005

Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yay., İstanbul 2012, (I-V)

Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an-Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984, (I-XXX)

Tarı, Meltem, *Yozlaşmanın Ekonomik Etkileri; Türkiye Üzerine Değerlendirmeler*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, KÜSBE, Kocaeli, 2006

Temel, Nihat, “*Kur'an Bütünlüğü İçinde Mal ve İnsan ilişkisi*”, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, XI/2, (197-216)

Tepe, Harun, “*Etik Bakış Açısından Yozlaşma*”, Felsefelogos: Yozlaşma, sayı 33–34 İstanbul, 2007

Thomas J. O'shaughnessy, S. J., *Kur'an'da Eskatolojik Temalar*, Çev. Ömer Kara, Bilge Adam Yay., Van 2006

Okumuş, Ejder, *İmandan Ahlaka Yenilenme*, İnsan Yay., İstanbul, 2014

Özdemir, Mehmet, “*Hız. Peygamber'in bazı siyasi uygulamalarının Ahlaki Arka Planı*”, İslamiyat, 2003, c. 6, s. 1, (15-30)

Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yay., İstanbul, ts., (I-XIV)

Yılmaz, Hasan, *Kur'an'ın Konu Tertibi ve İçerik Tablivi*, Fecr Yay., Ankara 2014

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucûbi't-Te'vîl*, Riyad, 1998, (I-VI)